

ԳՐԱԿԱՆ

ՍՓԻՒՌՔԻ ՍԷՋ ՀԱՅԵՐԷՆ ԳՐՈՂԻ ԱՐԺԱՆԻՔԻՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՍԱՆՆԵՐԸ

Դժբախտ է սփիւռքի հայ գրողը:

Ամէն բարձր նպատակ հետապնդող մարդ դժբախտ է ինքնին:

Եւ ամէն իրաւ գրող բարձր նպատակ հետապնդող մըն է և այդ պատճառով իսկ դժբախտ ուրիշներ:

Սփիւռքի մեր պայմանները միւս կողմէն կը բազմապատկեն հայ գրողին այլևս բնական դարձած այդ դժբախտութիւնը:

Ձենք խորհիր որ հայերէն գրող մը գտնուի սփիւռքի մէջ որ նւթական շահ ակնկալէ իր գրութիւններէն, ուստի այս պայմանը յառաջագունէ ընդունուած պիտի նկատենք իբր ազգակ իր դժբախտութեան:

Ամէն գրող սակայն, կը սպասէ գնահատութեան, ինչ որ մաշած բացատրութեամբ մը «բարոյական գնահատութիւն» կը կոչենք:

Մեր մէջ սակայն գրողի մը գործին գնահատութեան մտահոգութիւնը գոյութիւն չունի առանց պայմանի:

Այդ պայմաններն են որ պիտի փնտռենք հարեւանցի քննութեան մը ենթարկել հոս: Կը խորհինք սակայն որ շատ աւելի լուրջ ուսումնասիրութեան արժանի են անոնք, որովհետեւ այդ պայմանները այնպէս ինչպէս որ կը կիրարկուին, ոչ միայն գրողի դժբախտութիւնը կ'աւելցնեն այլ նաև կը փնտռեն հայ գրականութեան:

Ի մտի ունեցած այդ պայմանները՝ երեք դասի կ'ուզենք բաժնել այդ աշխատանքը և զատ զատ զանոնք նկատի առնել:

Հայ սփիւռքը անտիրական վիճակ մը ունի: Գրական աարտքը թերեւս ամենէն շատ փնտսողներէն մէկն է այդ վիճակէն: Յ. Օշականի մահէն ասդին մանաւանդ, կարծես մէկը չկայ որ որոմն ու ցորենը իրարմէ զանազանէ: Թերթի մը թղթակիցը, մարդա-

կան կամ լրագրական տեղեկատու մը և իրաւ գրող մը բոլորովին նոյնն են մեր ընթերցողներուն համար: Արդէն բոլորն ալ աւելորդ կը նկատուին: Ո՛վ ժամանակ ունի իրենցմով զբաղելու: Նորէն մարդական տեղեկատուն բանի մը կը ծառայէ, մեր գիտցած երկտասարդին խաղին մէջ ցուցած առաւելութիւններու կամ թերութիւններու մասին խօսելով:

Ուրիշ սփիւռքի հայութիւնը իր գրողներով չի հետաքրքրուիր, հետեւաբար կը մնայ գրողներուն իրարմով հետաքրքրուիլ:

Ամէն գրող սակայն (նկատի ունենալով զայն իր իսկական իմաստով) խտացած անձնասէր մըն է, իր վիճակով միայն մտահոգ: Պրուտոսին նման այնքան իր նայուածքը իր մէջ կեդրոնացուցած՝ որ իր շուրջը ուրիշ մարդ տեսնելու ժամանակ չունի ալ: Իսկ եթէ հաճի իրմէ դուրս նայելու, հաշիւով պիտի ընէ այդ, հաշիւ մը որ իր անձնասիրութենէն իսկ կը բխի: Ուրիշ գրողի մը գործը գնահատելու առթիւ նկատի պիտի ունենայ անկէ զաւելք օգուտը, այսինքն թէ գործին տէրը ի վիճակի է իրեն տրուածը տոկոսով ետ վճարելու: Եթէ այո՛, ա՛յ կարեոր չէ թէ խնդրոյ առարկայ գործը նետուելիք է թէ թանգարանի զրկուելիք: Ընդունելութիւնը նոյն է:

Վերոյիշեալ ձևով իրարու գործը գնահատելու դիւրութիւններ ունին և կը թուի թէ լռելեայն գոնէ համաձայնած են թերթերու և հանդէսներու խմբագիրները մասնաւորապէս:

Ու մեր իրաւ գրողներու մեծ մասը գիտնալով, զգալով որ իրենք մեր ակնարկած պայմանը չեն լրացներ, յոյս անգամ չեն կրնար ունենալ ուրիշ գնահատուելու, և այս միայն պիտի բաւէր որ դժբախտ զգային ինքզինքնին:

Ուրիշ կարենալ գնահատուելու հա-

մար սակարկութեան պէտք է մտնէ, զոհացում տալով ուրիշներու հաշիւներուն և փոխադարձաբար ապահովելու իր ալ շահերը:

Այս մասին մէջ կ'իյնան «հին» և «նոր»-ի, կամ «հարս»-ի և «կեսուր»-ի յաւիտենական զիրար հասկնալ չուզելու հարցը: Զկայ կեսուր մը որ չհաւատայ թէ ինքը վերջին տիպար հարսը եղած ըլլայ և իրմէ յետոյ ամուսնական աշխարհը գլխիվայր շրջուած ըլլայ: Եւ չկայ հարս մը որ կեսուրը աւելորդ «բեռ» մը չնկատէ, մըրցակից պառաւ մը որուն նպատակը ընտանեկան խաղաղութիւնը վրդովել է միայն:

Հայ սփիւռքին մէջ, ամէն մէկ նոր ծրիւն արհամարհանքով նայած են ոչ միայն «հին»-ները, «կեսուր»-ները այլ նաեւ քիչ-չատ արմատ նետած նորերն ալ, ուրիշ կամ լռելեայն հասկնելով որ տեղը իրենց համար անբաւարար էր արդէն և թէ նորեկը աւելորդ և բեռ է միայն:

Պարագան տարբեր է հայրենիքին մէջ: Հինները հոն չեն վախնար նորերու մուտքէն իրենց ասպարէզէն ներս, որովհետեւ կը թուի թէ անկեղծօրէն կը հաւատան որ իւրաքանչիւրին գործը, որակին և քանակին համաձայն պիտի վարձատրուի:

Եւ բարեբախտաբար շատ ալ կարեւորութիւն չեն տար «յաւիտենական փառք»-ի մը և ուստի հին գրողները չեն վախնար նորերու մեծնալէն և յետ-մահու իրենց փառքի պահանջէն:

Զենք կրնար հոս զանց ընել ուրիշ կարեւոր պարագայ մը որ՝ նոյնպէս կիսով չափ գոնէ կը վերաբերի յաջորդ մասին: Շատ անգամ կը պատահի որ քանի մը միջակ գրողներ (երեւի ալ համոզուած որ իրենք դատապարտուած են յաւիտենական միջակութիւններ մնալու) քով քովի կուգան և կը ձեռնարկեն գրական մրցանակի մը կազմակերպութեան: Նախ կը տարուիս մտածելու թէ իրենց նպատակը միայն Հայ Գրականութեան մտահոգութիւնն է: Շատ ուշ սակայն կուգաս այն եզրակացութեան որ մարդոց նպատակը ինքզինքնին ռեֆլաւ ընել է եղած և ուրիշ ոչինչ:

Մեր նկատի ունեցած միջակութիւնները, ստացած գրութիւնները — վէպ կամ վիպակ, պատմուածք, տրամա, բանաստեղծութիւն — իրենք է որ կը զատեն և

վճիռ կ'արձակեն: Եւ ընդհանրապէս տրուած վճիռը սա ձեւը կ'ունենայ. «Ստացուած գրութիւններէն ոչ մէկը արժանի նկատուեցաւ մրցանակի: Հետեւեալները սակայն պատուոյ յիշատակութեան արժանացած են ժիւրիին կողմէ»:

Կը նկատէք անշուշտ որ այս կերպով երկու թոչուն մէկ քարով զարկած կ'ըլլան, թէ ինքզինքնին ռեֆլաւ ընելու և թէ յանձն առնուած ծախքէն ալ օձիքնին ազատելու:

Թորգոմ Սրբազան «Դուրեան Մրցանակ»-ին ղրկուած գրութիւնները, քննութեան համար, անոնց ճանչցուած մասնագէտներուն կը ղրկէր և անոնցմէ ստացած տեղեկագրին վրայ կը հիմէր վճիռը:

Կրնայինք գիտնալ նոյնիսկ թէ որոնց գրութիւնները որոնց քննութեան ղրկած է ան, եթէ հարկ ըլլար:

Մեր «ամենագէտ»-ները սակայն պէտք չունին ուրիշներու կարծիքին: Ո՞վ կայ իրենցմէ աւելի ամէն բանէ հասկցող:

Իրենց հրաւեր-յայտարարութեան մէջ անշուշտ հարցը այնպէս մը կը ներկայացնեն որ ամենէն ճարպիկ և մարդկային հոգեբանութեան տեղեկ գրողն անգամ չի կրնար չխաբուիլ որ այս «անձնուարաց» մարդոց նպատակը Հայ Գրականութեան մտահոգութեան տարբեր բան ըլլայ:

Վերոյիշեալ ազգակներուն վրայ պէտք է աւելցնենք նախանձը որ աւերներ կը գործէ միշտ, անձնական հակառակութիւնը երբ հակառակորդին ամէն բան սև կը տեսնենք, ուրիշներու թիրուխիւններուն խոչորացոյցով նայելու հակամիտութիւնը:

Հաշիւին մէջ են տակաւին համակրութիւնն ու վախը:

Վա՛յ այն հայ գրողին (նոյնիսկ եթէ տաղանդ ալ ունենայ) որ առանց ազմուկի, իրարանցումի կ'աշխատի պղտիկ տեղ մը գրաւել սփիւռքի մեր գրական դաշտին մէջ: Որպէս անջնաս մէկը ոչ ոքի ուշադրութեան պիտի արժանանայ ան: Հետեւաբար շուտով համբաւի տիրանալու համար անհրաժեշտ է յարձակութիւն գործել համբաւի տիրացածներուն վրայ: Ինչ որ տարիներու յամառ աշխատանքով պիտի չկըրնայինք ձեռք ձգել մէկ յարձակումով, պիտի յաջողինք ստանալ փայլակի արագութեամբ լայն շրջանակի մը կողմէ: Ինչ

որ չատ աւելի կարեւոր է ամէն մարդ աւելն դիւրութիւն պիտի ընծանէ, վասնզի պիտի հասկնայ թէ անվնաս մէկը չէք ու յարգանքի պիտի արժանանանք:

Նոյնն է պարագան, դժբախտաբար, մեր առօրեայ կեանքին մէջ ալ. մարդիկ քիչ կարեւորութիւն կ'ընծայեն առհասարակ անոնց՝ որոնցմէ չարիք ու հարուած չեն ակնկալեր:

Անձնական նեղմիտ հաշիւներէն անկախ և նոյնիսկ նման պարագաներուն, գնահատման և քննադատման գործը պէտք է զերծ ըլլայ ոչ միայն անձնամէտ հաշիւներէ, այլ քննադատը պէտք է ներկայացուած գործը ըլլա զգալու և հասկնալու կարողութիւնը չեննայ: Շատ յաճախ մեր մամուլին մէջ ան հայրենասիրութեան և ուրիշ մտերմիկ գացումներու, գնահատման կ'արժանանան չ միայն միջակ ու տակաւին անկէ վար քերթողներ, այլ նաև յայտնի գրողներու քերթողական գործեր:

Ուէ մէկը նկատի չունինք, երբ կը գրենք այս տողերը, սակայն ակնբախ օրինակ մը տալու համար յիշենք մեր գնահատուած ու սիրուած քերթողներէն մին՝ Յովհաննէս Շիրազը, որ իրապէս գեղեցիկ կտորներու կարգին ունի նաև իր գրչին շնորհքը պակսեցնող քերթուածներ, որոնք սակայն իրենց հայրենասիրական զգացումին համար իրրև հատընտիր կը հրաժեցուն մեզի, արտասահմանի մեր մամուլին մէջ: Այս պարագան մեզի կը յիշեցնէ ազգային բանաստեղծ Քամառ Քաթիպան, որ ժամանակին հայրենասիրական իր հասարակ տեղիք բոլոր մտածումները քերթուածներու կը վերածէր, և մարդիկ հիացումով ու սքանչացումով կը դիմաւորէին զանոնք:

Եթէ Քամառ Քաթիպայի ժամանակը կ'արդարացնէր բանաստեղծելու այդ կերպը, մեր ժամանակը զանոնք ճիշդ կերպով արժեւորելու ուրիշ իրաւունքներ ունի:

Յովհ. Շիրազ իր մէկ քերթուածին մէջ, նուիրուած մեծ մարդու մը, երկինքը կ'ընծայէ անոր իրրև փառքի մատանի և արևը հրեղէն գոհար այդ մատանիին: Հոս պատկերը աւելի քան անհարազատ է, որովհետև երկինքը մատանիի ձև չունի: Պատկերը չի փոխուիր նոյնպէս իր բարոյական իմաստին մէջ, որովհետև ոչ մէկ մահկանացու կրնայ երկինքը իրրև օղակ

իր մատին չուրջ ունենալ և արևը իրրև ակն անոր:

Մեծ արեւնցի նման իրական բանաստեղծներ տարիներ վերջ միայն իրենց արժանավայել տեղը ունեցան մեր քերթողութեան պատուոյ սեղանին շուրջ, և եթէ Չարենցը բախտով առաջին մէկ օրէն պատկասելի ներկայացնողի մը չհանդիպէր՝ գուցէ ուշանար ըլլալու այն՝ ինչ որ եղաւ, իրրև վառուած մօրենին մեր զրականութեան: Ի՞նչ տրամուծիւն որ Օշականի նման մեծ քննադատ մը նայեցաւ Չարենցին անոր բացասական կողմերէն և շատ քիչ կերպով արժեւորել ուզեց անոր մեծ և իրական արժանիքը, անոր հեղեղային թափը, անոր կրակէ երզը, որ վարուժանէն ի վեր իր նմանը չունի մեր քերթողութեանը մէջ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 1)

* *

Գրականութեան մը անումին համար անհրաժեշտ տարեք են. — կազմակերպել ընկերութիւն, իմացական դարձեալ կազմակերպել բարեխառնութիւն, հաւատաւոր կրթանք, մտատիպար ու տազնապներ, գաղափարաբանութիւններ ու սերունդ: Այս տեսակներ 1850էն մինչեւ չաբաւուր բուականը կը գործեն մեր մէջ, անուր, մեր ոյժերուն տարողութեամբ: Սփիւռքը քեւ կը կարծէ շարունակել սրբազան աւանդութիւնը, կը պահպանի սակայն, ուրիշ, չբաւու համար հակամաս բառեխառնութեան մը: Գրականութիւնը հաւաստի գործ մըն է, տաղանդի փառ մը ըլլալէ առաջ: Սիւրիա եւ Պաղեստին անկարող են հանդես մը ապրեցնելու (գրականութեան մը վառաբանը հանդեսներ կը մնան միշտ): Եգիպտոս իր հզօր կենսունակութիւնը կը սպառէ իր օրաբերքերուն: Քսան տարին բաւ եղաւ որ Փարիզի շէնտ սերունդը հիւծած ներսէն, անպաշտպան գուրսէն, զառամի կամ շիջի: Ահաւասիկ, հակառակ տաղանդներու առասուրբան, Սփիւռքը չունի գրականութիւն: Ինչ որ մեր բարբառով լոյս կը տեսնէ այսօր Սփիւռքի զանազան կեդրոններուն մէջ, չի պահպանիր Սրբաւատհայ գրականութեան մեր ներսը բիրեն զարգացած յղացքին:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ